

УДК 378.147:81*243:(316.7:007)

Кузьменко Ю. О.

КУЛЬТУРНА ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розкрито сутність понять «культурна комунікація» та «міжкультурна комунікація». Розглянуто проблему культурної та міжкультурної комунікації як провідного інструменту у вивченні іноземної мови студентами юридичних спеціальностей. Проаналізовано зв'язок між рівнем загальнокультурної компетентності та культурно-специфічної компетентності студентів юридичних спеціальностей та рівнем їх адаптованості до іншого культурного середовища. Визначено структуру міжкультурної компетентності.

Ключові слова: культура, культурна комунікація, міжкультурна комунікація, загальнокультурна компетентність, кросс-культурна компетентність, лінгво-країнознавчий підхід.

Кузьменко Ю. А. Культурная и межкультурная коммуникация как основной инструмент при изучении иностранного языка студентами юридических специальностей. – Статья.

В статье раскрыта сущность понятий «культурная коммуникация» и «межкультурная коммуникация». Рассматривается проблема культурной и межкультурной коммуникации как ведущего инструмента при изучении иностранного языка студентами юридических специальностей. Проанализирована связь между уровнем общекультурной компетентности и культурно-специфической компетентности студентов юридических специальностей и уровнем их адаптированности к иной культурной среде. Определена структура межкультурной компетентности.

Ключевые слова: культура, культурная коммуникация, межкультурная коммуникация, общекультурная компетентность, кросс-культурная компетентность, лингво-страноведческий подход.

Kuzmenko Yu. A. Cultural and intercultural communication as the main tool at learning a foreign language by students of legal specialties. – Article.

The essence of the concepts “cultural communication” and “intercultural communication” is disclosed in the article. The problem of cultural and intercultural communication is considered as a leading tool in the study of a foreign language by students of legal specialties. The relationship between the level of general cultural competence and cultural-specific competence of students of legal specialties and the level of their adaptation to a different cultural environment is analyzed. The structure of intercultural competence is defined.

Key words: culture, cultural communication, intercultural communication, general cultural competence, cross-cultural competence, linguistic and regional studies approach.

Вивчення іноземної (англійської) мови та досконале володіння нею за допомогою комунікативної компетентності в епоху високих технологій є однією з важливих складових частин успіху майбутнього юриста та необхідним чинником його культурного розвитку. Мета проведеного дослідження – виявлення зв'язку між рівнем загальнокультурної компетентності та культурно-специфічної компетентності студентів юридичних спеціальностей та рівнем їх адаптованості до іншого культурного середовища. Актуальність дослідження полягає не тільки в навчанні студентів-юристів змістовно, граматично правильно і стилістично вправно висловлювати свої думки, а і сформувати в них іншомовну комунікативну компетентність. Предметом дослідження є відстеження кореляцій між рівнями загальнокультурної та культурно-специфічної компетентності, що дозволило би зрозуміти, наскільки здатні до ефективного міжкультурного спілкування студенти юридичних спеціальностей, які вже мають базові знання іноземної мови та різною мірою володіють загальнокультурною компетентністю, коли вони поставлені в умови необхідності постійного спілкування із представниками іншої культури, наприклад, у поїздках за кордон, що мають євроінтеграційний характер. Завданням дослідження є запропонувати спеціальну програму для кращого оволодіння іноземною мовою студентами

юридичних спеціальностей, що дає можливість викладачеві самостійно обирати види та способи навчання студентів-юристів, беручи до уваги вплив культурної компетентності.

Навчання у ВНЗ України стає більш різноманітним. Це спричинено новими умовами, які нам ставить сьогодення. Будь-який викладач, котрий протягом тривалого часу працює зі студентами, швидше за все, бачить відмінності між студентами, яких він навчав 20 років тому. Він помічає різноманітність рівнів здібностей студентів сьогодення. Основним завданням педагогів та викладачів є швидке реагування на новітні цінності та потреби студентів, які хочуть та націлені на вивчення однієї чи більше іноземних мов. Особистість викладача відіграє важливу роль у процесі інтенсифікації формування міжкультурної компетентності, де на першому плані постає високий рівень його власної компетентності та ряд особистісних якостей, що визначають ефективність педагогічного спілкування: неупередженість, повага, терпимість до неординарності співрозмовника, здатність розуміти його психологічний стан, співпереживати йому [2].

Мова є не тільки засобом комунікації, а й відображенням і акумулятором культурного багатства кожного народу, інструментом для пізнання людиною культурної різноманітності світу. Головною метою навчання іноземній мові студентів

юридичних спеціальностей є формування іншомовної комунікативної компетенції, яку розуміють як здатність до міжкультурного іншомовного спілкування. Завдяки освітнім подорожам студенти-юристи отримують навички сприйняття різних поглядів, інтегрування різних ідей, отримують уявлення про чужі розумові процеси, способи вирішення тих чи інших проблем, а також вчать мислити критично, використовуючи отриманий під час подорожей досвід. Вони опановують уміння співпрацювати з фахівцями з інших країн та культур.

Визначення культурної компетентності є дуже важливим. Запитайте п'ятьох різних людей – і ви можете отримати п'ять різних відповідей про те, що таке культура. Культура може бути визначена як принципи і напрям поведінки, як наші цінності і традиції, які були вилучені і розділені серед певної групи людей [4]. У цьому сенсі багато різних груп людей, зокрема підприємств, шкіл, етнічних груп і районів, можуть мати власні культури. Культура є динамічним процесом і може змінюватися із плином часу; критерій нормальності у певний період може здатися застарілим або навіть абсурдним із плином часу.

Культура також може бути описана за принципом айсберга [6]. На поверхні є такі елементи, як мистецтво, їжа, музика, література і відпочинок. Ми бачимо, як чітко ці культурні елементи несуть у собі низку емоційного навантаження. Але так само, як велика частина айсберга знаходиться під водою, так і невидимою є значна більшість елементів культури. Ці елементи так званої глибокої культури включають у себе такі елементи, як природа дружніх відносин, поняття про скромність, зоровий контакт, дотик, міміка, мова тіла і багато іншого [4].

Культурна компетентність може бути описана як усвідомлення культурної самобутності особистості, її вірувань і цінностей, як вплив на спосіб мислення і поведінки людини [5]. Вона також включає в себе можливість практично інтегрувати і трансформувати знання про людей і культурні групи, які потім можна використовувати в таких місцях, як підприємства, інститути, школи. Таке виділення культурних груп може покращити та підвищити якість послуг і отримання кращих результатів у різних сферах діяльності людини. Для фахівців, що отримують юридичну освіту, визначення культурної компетентності є важливим та корисним етапом навчання. Воно допоможе молодим фахівцям-юристам отримати знання, які вони зможуть використовувати протягом своєї професійної діяльності та їх підвищення в кар'єрі у XIX ст.

В Україні до початку 90-х рр. минулого століття ця проблематика практично не розроблялася, оскільки, згідно з офіційною ідеологією Радянського Союзу, усі громадяни країни жили в «еди-

ній родині народів» і жодних труднощів спілкування, пов'язаних із культурними відмінностями, у них просто не могло виникнути. З початком інтеграції України у світове співтовариство розроблення проблем міжкультурної компетентності як у теоретичному, так і в практичному плані, на наш погляд, є дуже важливою.

Міжкультурна комунікація студентів юридичних спеціальностей тісно пов'язана з комунікативною компетентністю тому, що саме мова та комунікація направлені на обмін різною інформацією та на установлення взаємодії між партнерами у процесі комунікації, а саме у вивченні іноземної мови. Комунікативні дії забезпечують соціальну компетентність і усвідомлену орієнтацію студентів-юристів на позиції інших людей, а саме на такі вміння, як слухати та вступати в діалог, брати участь у колективному обговоренні теми чи проблеми, взаємодіяти та співпрацювати з людьми різного віку та різних культур.

Можемо визначити *міжкультурну компетентність* як здатність людини ефективно спілкуватися із представниками інших культур, тобто досягати своїх цілей у спілкуванні і при цьому відповідати очікуванням своїх партнерів. Більшість дослідників підкреслюють важливість категорій «ефективність» і «адекватність» (доречність) у визначенні компетентності. Ефективність у цьому контексті можна пояснити як процес спілкування для того, щоб досягти поставлених цілей або потрібних результатів; адекватність – як відсутність порушень значущих правил, що діють у певному культурному контексті, і відповідність очікуванням протилежної сторони [1].

У структурі міжкультурної компетентності студентів юридичних спеціальностей доцільно виділити чотири основних компоненти: мотиваційний, афективний (емоційно-особистісний), когнітивний і поведінковий [5]. На погляд І. Кубенка, термін «компетентність» охоплює не тільки суто професійні знання та вміння, а й такі якості, як ініціативність, здатність до співробітництва, роботи в групі, вміння оцінювати ситуацію, логічно мислити, знаходити, відбирати й аналізувати інформацію. Тобто людина може стати компетентною лише після здобуття адекватної інформації, знань і практичного досвіду [6].

Нині вища освіта орієнтується на міжнародні стандарти та актуалізує важливість підготовки майбутнього юриста як компетентної особистості, якій властиві стійкі загальнокультурні цінності, необхідні для здійснення соціальної взаємодії, спрямованість на організацію професійної діяльності з огляду на загальнолюдські цінності, усвідомлення національно-культурних особливостей і культурного досвіду. Вважаємо, що для розвитку культурно-специфічної компетентності студентів-юристів часто достатньо лише дидак-

тичних засобів навчання, тоді як для того, щоб людина придбала загальнокультурну компетентність, необхідні спеціальні, насамперед тренінгові, методи навчання. Так, можливо зробити важливі для практики висновки: необхідно припустити, що основна робота викладачів та інших фахівців у сфері навчання іноземній мові студентів юридичних спеціальностей повинна бути спрямована на розвиток саме загальнокультурної компетентності.

Загальнокультурна компетентність є багатокомпонентним утворенням. Але існує думка, що однією з основних складових частин загальнокультурної компетентності є міжкультурна сензитивність, тобто чутливість до відмінностей між культурами, усвідомлення можливості виникнення труднощів у міжкультурному спілкуванні. Чутливість до відмінностей настільки важлива, що в деяких концепціях міжкультурна сензитивність розглядається як окремий компонент, який замінює собою міжкультурну компетентність. Так, наприклад, досить відома в нашій країні теорія Мілтона Беннетта [3, с. 123].

Проте все-таки більш доцільним передбачається розгляд міжкультурної сензитивності як одного з найважливіших чинників загальної компетентності у взаємодії із представниками інших культур. Таких поглядів дотримуються американські дослідники Г. Чен і В. Староста, які використовують метафору «парасольки», де міжкультурна компетентність, на їх думку, об'єднує міжкультурну сензитивність, обізнаність та навички взаємодії із представниками конкретних культур [7].

Для викладачів іноземної мови використання знань в області культурної комунікації на заняттях допомагає студентам юридичних спеціальностей досягти більш високого рівня знань з англійської мови. Якщо ідеться про абітурієнтів, то знання про культурну комунікацію, отримані під час навчання у школі, допоможуть майбутнім студентам бути підготовленими до вступу у ВНЗ.

Під час розроблення програми з англійської мови для студентів юридичних спеціальностей домінуючим компонентом має бути систематичне вивчення граматики, регулярне проведення перекладу текстів та перекладу (усного та письмового) вправ із використанням юридичної лексики англійської мови. При цьому треба ретельно відбирати тексти, беручи до уваги різні рівні володіння англійською мовою студентами. Наприклад, якщо це студенти першого року навчання, треба обов'язково провести діагностичне тестування, метою якого є перевірка знань студентів з англійської мови. Якщо рівень нижчий, ніж B1, треба починати вивчення англійської мови з базового курсу, де, на нашу думку, треба буде розвивати насамперед лексичні, граматичні навички разом із навичками читання.

Одним із важливих аспектів, на нашу думку, який необхідно брати до уваги, є вміння розрізняти пасивні, спрямовані на усвідомлення (читання, розуміння), та активні, націлені на сприйняття (говоріння, письмо), форми використання англійської мови. Різниця має важливе значення, оскільки ці дві форми вимагають різних засобів і методів навчання та матеріали. Основною метою курсу англійської мови є навчання професійній комунікативній компетентності студентів юридичних спеціальностей, які здатні спілкуватися англійською мовою незалежно від ситуації, мети й учасників.

Знання в області крос-культурної компетентності дає змогу і допомагає викладачеві зрозуміти за допомогою поведінки студента-юриста, який спосіб навчання обрати. Ці знання також можуть бути використані у вивченні англійської мови, щоб допомогти студентам юридичних спеціальностей пов'язати нові знання з попередніми знаннями і досвідом. Національно-культурна специфіка висловлювання є однією з основних причин виникнення труднощів та їх розуміння іншопольованим реципієнтом. Саме ті фактори, які не співпадають у двох культурах, стають бар'єром для порозуміння у процесі спілкування та потребують тлумачення, надання коментарів і залишаються у багатьох випадках недоцільно зрозумілими.

Реалізація лінгвокраїнознавчого підходу до навчання усному іноземному (англійському) мовленню студентів юридичних спеціальностей може відбуватися шляхом дозованого включення до практичних занять додаткових фонових завдань (наприклад, роздати картки із фразеологічними дієсловами, які найчастіше використовуються в розмовній мові) та використання мовних засобів, що мають їм відповідати за змістом і ступенем складності та узгоджуватись з інформацією підручників, враховуючи рівень володіння мовою студентів-юристів (наприклад, протягом практичного заняття переглянути 3–5-хвилинне відео з новою лексикою і потім закріпити цю лексику за допомогою вправ). У процесі формування усно-мовленнєвих навичок та вмінь для отримання певного рівня знань іноземної мови має місце систематизація засвоєних лексичних одиниць. Це доцільно проводити у разі оволодіння кожною новою темою.

У методичній літературі вже розроблені критерії такого відбору. На наш погляд, найбільш доцільними з них є такі: лінгвокраїнознавча цінність, сучасність і загальновідомість у середовищі носіїв мови, чітка диференціація з рідною культурою, мовленнєва функціональність, тематичність та урахування психологічних особливостей адресата [4].

На нашу думку, труднощі у студентів юридичних спеціальностей виникають переважно з актив-

ними методами навчання англійській мові, тобто навчання письму та говорінню, де використовуються не тільки звичайна розмовна, а і специфічна юридична лексика (наприклад, такі терміни: *a licence, bankruptcy law, disclosure, criminal sanction, unenforceable, an anticipatory breach, repudiation etc.*). При цьому труднощі виникають із міжкультурною комунікацією із двох причин: під час зіткнення з лексико-фразеологічною сполучуваністю слів (*send smb to the chair*; амер. – засудити когось до смерті, *put on the grill*, амер. – допитувати із пристрасною, *put the law on smb*, амер. – порушити проти когось судову справу, *the arm of justice* – сила закону, *the silent system* – тюремний режим) та кількістю значень іноземного слова (наприклад: *to restrict, to dominate, termination, duties, liabilities, to discharge, to draft etc.*).

На нашу думку, важливою також є особистість викладача англійської мови, його методична грамотність, орієнтація у спеціальності, що опановують студенти-юристи, усвідомлення ним їх цілей, комунікабельність, відкритість, авторитет, іноді авторитарність (наприклад, під час встановлення чітких строків виконання завдань), емоційна насиченість занять.

Доречним у такому разі є використання методу моделювання ситуацій, що пропонують сучасні навчально-методичні комплекси таких видань, як «Макміллан» та «Пірсон», де використовуються ситуації соціально-статусних відносин, рольових відносин (програвання ролей), ситуації відносин спільної діяльності (групова робота, обмін досвідом), ситуації моральних відносин та кейсів.

Для успішної соціальної взаємодії в умовах міжкультурної комунікації вирішальним є рівень

лінгвістичної підготовки студентів юридичних спеціальностей, який дозволяє обирати необхідні мовленнєві засоби відповідно до ситуації та здійснювати правильну референцію, співвідносити ментальні схеми з явищами реальної дійсності. Ученими, які детально розглядали цю проблему (С.Е. Кіржнер, А.О. Токарська, І.Ф. Лощенова, М.Л. Яковлева) доведено, що здатність людини вільно користуватися і володіти мовою (рідною й іноземною) як засобом комунікації означає, що вона усвідомлює особливості культури, яка відтворюється у мові; засвоєння вербальних і невербальних засобів мови є необхідним для формування національної «картини світу» та культури, що є підґрунтям для досягнення її смислів [4].

Отже, вивчення іноземної мови відкриває для кожної людини унікальні можливості ознайомлення з іншою культурою. Але успішне опанування та доцільне використання іноземної мови можливо лише у разі «занурення» в іншу культуру, оскільки в ній формуються й закріплюються уявлення про конкретний народ та навколишній світ. У формуванні комунікативної компетентності у студентів юридичних спеціальностей особливу роль відіграє рідна мова й культура, а також розвиненість комунікативних навичок у межах рідної культури. Постійний контрастивний аналіз мовного матеріалу (наприклад, під час вивчення нових лексичних одиниць) і порівняння культурних реалій (наприклад, порівняння святкування Нового року, Різдва та Великодня у Україні, Велибританії та США) значно сприяють, зокрема, глибшому пізнанню рідної мови й культури, усвідомленню своєї культурної ідентичності, а також допомагають в оволодінні іноземною мовою.

Література

1. Беррі Д.В. Крос-культурна психологія. Дослідження і застосування / Д.В. Беррі, А.Х. Пуртінга, М.Х. Сігалл, П.Р. Дасен. – Х., 2007. – 384 с.
2. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин. – М., 2003. – 297 с.
3. Мацумото Д. Психологія і культура / Д. Мацумото. – СПб., 2003. – 720 с.
4. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А.П. Садохин. – М.: Высшая школа, 2005. – 310 с.
5. Кіржнер С.Є. Англійська підготовка майбутніх юристів до професійної міжкультурної комунікації / С.Є. Кіржнер // Наукові записки. Серія «Психологія». – 2008. – № 11. – С. 88–92.
6. Кубенко І.М. Що таке компетентність і як її розуміють в освіті / І.М. Кубенко // Додаток до електронного журналу «Теорія та методика управління освітою». – 2010. – № 1.
7. Лощенова І.Ф. Актуалізація лінгвокраїнознавчих знань студентів як чинник розвитку готовності до міжкультурної комунікації / І.Ф. Лощенова // Педагогічні науки. Наукові праці. – 2006. – Вип. 37. – Т. 50. – С. 131–135.
8. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л.С. Панова, І.Ф. Андрійко, С.В. Тезікова та ін. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
9. Токарська А. Нормативний аспект комунікативної діяльності юристів (до проблеми уніфікації термінології міжнародного права) / А. Токарська // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 438–443.
10. Chen G. The Development and Validation of the Intercultural Communication Sensitivity Scale / G. Chen, W. Starosta // Human Communication. – 2008. № 3. – P. 1–15; Gode-Sokolova I. Foreign Language Learning within the Framework of European Integration / I. Gode-Sokolova // Languages at universities today and tomorrow: proc. of the methodology conf. of the lang. center. – Tartu: Univ. of Tartu, 2000. – P. 89–96.
11. Maddock J. Languages in the Higher Education Curriculum: the South Australian Case / J. Maddock // European Journal of Education. – 1994. – Vol. 29. – № 3. – P. 247–253.